

AXEL BOLVIG

Vægtfylden mellem Himmel og Helvede

Siden Adam og Eva har vi været fælles om at opleve tyngdekraftens virkninger. Det har hverken Newton eller Einstein kunnet ændre på. Men da Vorherre skabte vores stamforældre opstod der alligevel problemer. Opholdt de sig i et vægtløst rum eller var der også i Edens have tale om vægtfylde og tiltrækningskraft mellem legemer? Trådte Newtons lov først i kraft efter deres fordrivelse fra Paradis? Eller befinder Paradis sig i et system med dets egne love for forholdet mellem definerbare størrelser med vægtfylde?

Det kan være relevant at se på, hvorledes man for århundreder siden forholdt sig til tyngdekraften her og hinsides. I middelalderens billeder måtte man mange gange tage stilling til de forhold, der binder os til jorden.

Vorherre opholder sig i himlen, herom ingen tvivl. Hertil behøver han ingen hjælpeforanstaltninger, men dog er han, som vi skal se, ofte knyttet til visse former for støttemidler. Selv langt ude i universet dukker tyngdekraften op alligevel. I Gjerrild kirke kan man i et kalkmaleri se, hvorledes Gud skaber dyrene, blandt andet to særprægede havfruer og en enhjørning. Alt sammen ser ud til at befinde sig i en slags vægtløs tilstand, selv om Vorherre har anbragt sig på et stykke jord (www.kalkmalerier.dk søg: sh/ 314). Men den himmelske idyl og vægtløshed forsvinder. I kampen mellem Gud og Lucifer sejrer Gud naturligvis, og de besejrede engle styrter som djævle ned, helt ned i Helvedesgabet. Selv om den ene djævel i Gjerrild har en slags flagermusevinger påsat armene, falder han ned. Han er underlagt tyngdeloven (www.kalkmalerier.dk søg: sh/ 318). Nede og oppe, tyngde og lethed i universet bliver hermed en realitet.

Men djævlene lader sig ikke slå ud af tyngdekraften. Det er karakteristisk, at Fanden og hans hjælpere siden hen er i stand til at færdes overalt, i Helvede, på jorden og i luften. Nogle af dem endog uden vinger. Hermed adskiller de sig fra englene, der altid må betjene sig af vinger. Vingerne er et ikonografisk kendetegn for engle, men det kan opfattes som et svaghedstegn i forhold til den onde og hans hjælpere. I Ottestrup kirke er der en detalje fra en dommedagsscene. De frelste er på vej op ad en trappe til Himmelborgen, hvor Skt. Peter venter. Oven over dem har en djævel snuppet en sjæl for at fragte den ned til Helvede, hvilket en engel søger at forhindre. Denne djævel er ellers en stakkels krøbling uden fødder, hvorfor han må bevæge sig på den slags skamler, som de spedalske benyttede. Alligevel er det lykkedes ham uden vinger at komme helt op i den himmelske sfære og tage en af de frelste med sig på nakken (www.kalkmalerier.dk søg: 9/ 63).

Det fremgår klart, at djævlene har vægtfylde af endog anselig karakter. I mange scener med Sjælevejningen forsøger selv ret små djævle at hænge sig i den ene skål for at presse den ned, hvilket de jo ikke kan uden at repræsentere en vis tyngde. I den vestsjællandske Gerlev kirke ser vi for eksempel to djævle lægge tunge sten i den ene vægtskål mens en tredje hænger sig i vægtarmen. Hans tyngde tæller lige med stenedes (www.kalkmalerier.dk søg: sh/ 207).

Eksemplerne viser, at djævlene - med eller uden vinger - er i stand til at skifte mellem forskellige tilstande af tyngde og vægtløshed, hvis de da ikke besidder en opdriftskraft i stil med vor tids flyvemaskiner eller løfteraketter.

Det kan derimod se ud til, at menneskets sjæl er vægtløs og samtidig uden selvstændig kraft. I de tilfælde, hvor vi ser et menneske i dødsøjeblikket og sjælen forlader kroppen, hentes den af enten en engel, som det er tilfældet med Lazarus i karmeliterklosteret i Helsingør (www.kalkmalerier.dk søg: 19/ 151), eller en djævel, som i Sæby og Ballerup (www.kalkmalerier.dk søg: JB/ 00193, AD 6/ 17) eller i Fanefjord, hvor en djævel har sprættet maven op på selvmorderen Judas for at trække sjælen ud ad denne usædvanlige vej (www.kalkmalerier.dk søg: sh/ 486).

Sjælen kan øjensynlig ikke færdes i rummet som et selvstændigt væsen, måske fordi den ingen vægtfylde har, men vægtfylden kommer tilbage på Dommedag, den yderste dag, hvor de døde står op af gravene for at blive stillet for den strenge dommer, Jesus. Her genforenes den dodes krop og sjæl, og det reinkarnerede menneske kan egenhændigt åbne kistelågene og rejse sig fra gravene. Selve sjælen er tilsyneladende vægtløs og uden egen bevægekraft, hvorimod det reinkarnerede menneske, det vil sige individet efter genforeningen af knogler og sjæl, opnår begge dele, hvilket jo forekommer ganske naturligt.

På Dommedag er mennesket atter underlagt tyngdekraften. Ofte ser vi de døde gå op ad en trappe til Paradis (www.kalkmalerier.dk søg: JB/ 00118), eller modstræbende blive fragtet ned i Helvede trukket i et reb eller kørt i trillebør af djævle (www.kalkmalerier.dk søg: 30-3/ 71). På Christian IIs altertavle i karmeliterklosteret i Helsingør (nu i Nationalmuseet) bliver de salige og frelste på Dommedag bogstavelig talt løftet op i Himlen af engle. En engel sætter hånden under en salig bagdel, hvorpå en flyvende engel griber om armene for at gelejde den heldige videre op. Da der ingen trappe er, må engle med vinger træde til for at løfte kroppene op fra jorden. I denne nederlandske altertavle er alt, hvad der har jordisk karakter, underlagt tyngdekraften. I denne altertavles himmelske sfære, hvor engle spiller liflig musik, må en hel lille skare af dem holde orgelet oppe ved hjælp af deres vingens opdrift. Her gælder ikke engang Vorherres vægtløse univers. Så langt ude i rummet er det jordens tiltrækningskraft, der er stærkest.

Sjælevejningen, som er berørt tidligere, repræsenterer et særligt problem. Den normale fremstilling viser ærkeenglen Michael, der holder en vægt. I den ene vægtskål opholder en lille sjæl sig, mens djævle prøver med alle midler at presse den anden skål ned (www.kalkmalerier.dk søg: 30-2/ 84). Det må betyde, at sjælen alligevel har vægtfylde, som dog ofte må suppleres af Jomfru Maria, der med sin ene hånd presser vægtarmen med sjælen nedad. Men så enkelt er det ikke. Egentlig bør sjælevejningen finde straks efter det pågældende menneskes død, men stort set samtlige sjælevejningsmotiver er malet i forbindelse med Dommedag, den yderste dag, hvor sjælene bliver genforenet med deres kødelige hylstre som reinkarnerede individer, der som tidligere anført har selvstændige initiativer og egen vægt. Sjælevejningsmotivet lægger således op til en afgørelse, der er afhængig af vægtfylden hos henholdsvis det reinkarnerede menneske og djævlene. Selvom motivet naturligvis skal opfattes symbolsk som en afvejning af den dodes gode og dårlige handlinger i den jordiske tilværelse, så er gengivelsen lagt an på en

afgørelse på vægtfylde. For øvrigt taber djævlene næsten altid, men det skyldes nok mest Maria eller Michaels tryk på vægtarmen.

Kan de frelste på Dommedag ikke ved egen kraft komme i Himlen så skulle man tro, at det var en let sag for Jesus, men så enkelt er det ikke. Før end omtalen af Kristi Himmelfart kan jeg ikke lade være med at pege på et andet himmelfartsmotiv i Kirkerup kirke, hvor det er Moses, der foretager turen. Moses, som altid kan genkendes på hornene i panden, er anbragt i selve Pagtens ark, der er malet som en båd med hjul, altså en slags amfibiefartøj. Med Arons stav og Loven i hænderne sidder han nok så glad på sin færd, der dog stadig foregår temmelig horisontalt over stok og sten. Men turen bort fra denne jord klarer han ikke selv, hertil kræves der et specialbygget transportmiddel (www.kalkmalerier.dk søg: 29-1/ 39).

Guds egen søn skulle vel være i stand til problemfrit at færdes på jorden som i Himlen. Dog må vi ikke glemme, at Gud lod sin søn føde som menneske, hvorfor vores vægtfylde blev en del af hans problem. Hans himmelfart var udtænkt efter kunstens regler. I oldkirken kunne Jesus' afsked med apostlene gengives således, at man så Vorherres hånd komme ned fra oven for at hente sønnen op. Det er en afslørende skildring, for det dokumenterede, at Jesus ikke ved egen kraft kunne hæve sig fra jorden. I senmiddelalderen er det stort set et fast mønster at vise Himmelfarten således, at Jesus sætter af fra et klippestykke med en sådan kraft, at hans fodaftryk bliver tilbage i den hårde sten. Hans overkrop er allerede forsvundet op i Himlens skybræmme, således at kun underkroppen endnu er synlig. Et mægtigt afsæt, som må gøre samtlige rumforskere grønne af misundelse. Men et afsæt, der faktisk også viser, at der skal virkelig fysisk styrke til, for at jordens tyngdekraft kan sættes ud af spillet (f. eks. www.kalkmalerier.dk søg: 12/ 185).

I Morten Malers gengivelse af Himmelfarten i Gerlev kirke fra omkring 1410 ser vi en udlægning, som varierer fra den senmiddelalderlige norm. Fodaftrykket og underkroppen er der, men to engle med vinger understøtter ham (www.kalkmalerier.dk søg: sh/ 107). Det kan naturligvis opfattes som en slags hyldest, men i Morten Malers kritiske udsmykning, der dækker alle kirkens hvælve, kan det snarest se ud som noget andet end en hyldest til Jesus. Modsat alle andre gengivelser af dette motiv er det ikke apostlene og Maria, som efterlades på jorden, men repræsentanter for hele menneskeheden lige fra konge og pave til almindelig mand og kone. Og det er på disse mere jordiske præmisser, at Jesu krop fjerner sig fra vores klode. Nok sætter han voldsomt af fra klippen, men hjælp til at frigøre sig fra jorden får han nu alligevel.

Vorherre befinder sig i den syvende himmel uden vingers brug. Men karakteristisk nok ser vi ham som oftest siddende i en stol eller stående på et jordstykke og ikke frit svævende i luften (www.kalkmalerier.dk søg: 29-1/ 45). Hans engle benytter alle vinger. Mennesker og dyr er naturligvis underlagt tyngdekraftene, hvorimod sjælen ingen vægtfylde har før end ved reinkarnationen.

Den pudsige morale bliver, at djævelen og hans håndlangere besidder såvel stor vægtfylde som evner til ubesværet at ophæve jordens tiltrækningskraft.